

UOT 336.714

MÜƏSSİSƏNİN İNVESTİSIYA AKTİVLİYİNİN YÜKSƏLDİLMƏSİNDƏ VERGİ SİSTEMİNİN ROLU

TAĞIYEVA ARZU VAQİF qızı

Sumqayıt Dövlət Universitetinin nəzdində Sumqayıt Dövlət Texniki Kolleci, müəllim
ilqarosmanov1975@mail.ru

Açar sözlər: investisiya, vergi sistemi, amortizasiya, dövlət tənzimlənməsi, müəssisə, kredit, istehsal

Müəssisənin investisiya aktivliyinin yüksəldilməsi bir sıra qarşılıqlı əlaqəli vəzifələrin həllini tələb edir. Hər şeydən əvvəl, müəssisələrdə iqtisadi səmərəliliyin yüksəldilməsi hesabına investisiya potensialının gücləndirilməsi lazımdır. Həmçinin amortizasiya siyasətində yeni yanaşmaların işlənməsi və müəssisələrin vergi yükünün azaldılması da zəruridir. Müəssisənin təsərrüfat fəaliyyətinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi və onun investisiya potensialının gücləndirilməsi daxili ehtiyatların səfərbərliyə alınmasının və mövcud sosial iqtisadi şəraitə uyğun dövlət tənzimlənməsi metodlarının istifadəsinin nəticəsi ola bilər. Təbii inhisarların xidmətləri üzrə tariflərin dinamikasında dövlət nəzarətinin gücləndirilməsi, borcların yükünün onların uzunmüddətli restrukturizasiyası yolu ilə yüngülləşdirilməsi, beynəlxalq mühasibat uçotu sisteminə keçid əsasında maliyyə axınlarının şəffaflığının maksimal təmin olunması zəruridir.

Qeyd edək ki, iqtisadiyyatın real sektorunda investisiya aktivliyinin qənaətbəxş olmaması səbəblərindən biri stimullaşdırıcı funksiyaların itkisi hesabına fiskal funksiyaların reallaşdırılmasına istiqamətləndirilmiş mövcud vergi sisteminin təkmil olmamasıdır. Onun əsas çatışmazlıqlarından biri vergi yükünün qeyri-müəyyən bölgüsüdür.

Vergi islahatının mürəkkəbliyi onunla izah olunur ki, bir tərəfdən iqtisadiyyatın real sektorunda investisiya aktivliyinin yüksəldilməsi məqsədilə vergi yükünün azaldılması zəruridir, digər tərəfdən isə – onun azaldılmasında cari büdcə daxilolmalarının eroziyası və sosial gərginliyin artması qaçılmazdır. Bu şərtlər daxilində mümkün variantlardan biri vergi yükünün mərkəzinin maddi istehsal sferasından tələb sferasına keçirilməsindən ibarətdir.

Dövlət tənzimlənməsinin baxılan mexanizmi səmərəli fəaliyyət göstərən bazar subyektlərinin cari gəlirlərinə vergi qoymada repressiv şkalanın istifadə olunması deməkdir. Bu bir tərəfdən təsərrüfat subyektlərinin investisiya aktivliyinin artırılmasına əlavə stimulyar yaradır, digər tərəfdən isə – sahələrarası zəncirvari qarşılıqlı təsir əsasında investisiya tələbinin artması hesabına “investisiya multiplikatoru” mexanizminin işləməsinə təmin edir [1, s.400].

İnvestisiya aktivliyinin stimullaşdırılmasının mühüm istiqamətlərindən biri də investisiya vergi kreditlərinin tətbiqi sferasının genişləndirilməsidir. Vergi məcəlləsinin birinci hissəsinə müvafiq olaraq, onlar özündə vergi ödənişinin müddətinin elə dəyişikliklərini əks etdirir ki, bununla təşkilat vergi ödənişində müəyyən vaxt ərzində və müəyyən hədd daxilində vaxt qazanır və hesablanmış faiz və kredit məbləğini mərhələlərlə ödəyir.

Dövlət tənzimlənməsinin investisiya vergi kreditləşdirilməsi alətindən müxtəlif səviyyələrdə büdcə və kontragentlər qarşısında öhdəliyi olmayan müəssisələr istifadə edə bilər. Bununla yanaşı, müəssisənin investisiya məqsədilə belə kredit almaq hüququndan istifadə etməklə vergi ödənişlərinin yüksəlməsi halında baxılan kredit üzrə müddətin artırılmasının və faiz dərəcələrinin aşağı salınmasının qaydasının müəyyənləşdirilməsi tələb olunur.

Dövlətin investisiya siyasətinin bütün bu tədbirləri müəssisənin şəxsi investisiya potensialının yüksəldilməsinin təmin olunmasına istiqamətləndirilir. Cəlb olunmuş vəsaitlərin və istiqrazlar

həcmnin artırılması hesabına investisiya imkanlarının artırılmasının da az rolu yoxdur, hansı ki, o da dövlət tənzimlənməsində tətbiq olunan metodların inkişafını tələb edir.

İnvestisiyaya vergi krediti mexanizmi vasitəsi ilə də dövlət qabaqcıl texnologiyaları tətbiq edən müəssisələri dəstəkləyir. Vergi kreditindən istifadə etmək üçün müəssisələrin məsrəflərində yeni texnologiyaların payının sahə üzrə orta göstəricidən çox olması əsas şərtidir. Belə göstəriciləri olan firmalar xüsusi kreditdən istifadə etmək hüququ qazanır və bu kredit vasitəsi ilə vergini ödəyirlər. Vergi kreditinin faizi az, müddəti isə uzun olduğuna görə o, müəssisə üçün əlverişli olur. Vergi krediti banklar üçün əlverişli olsun deyə, onlar dövlət sığortası, güzəştli vergi və s. vasitələrlə həvəsləndirilir. Qabaqcıl texnologiyaları tətbiq edən müəssisələr üçün güzəştli vergilərdən başqa, sürətləndirilmiş amortizasiya norması da tətbiq olunur. Sürətləndirilmiş amortizasiya nəticəsində xərclər artır, vergiyə cəlb olunan məbləğ isə azalır. Beləliklə, müəssisələr üçün sürətləndirilmiş amortizasiya rejimi əlverişli olur və onlar əsas kapitalın yenilənməsinə vəsait yönəltməkdə maraqlı olurlar. Sürətləndirilmiş amortizasiyanın tətbiqi nəticəsində əmtəə bazarlarının həcmi və investisiyalara tələb artır, milli iqtisadiyyatın dayanaqlı inkişafı üçün şərait yaradılır. Müəssisənin investisiya aktivliyinin yüksəldilməsi üçün alətlərin seçilməsində nəzərə almaq lazımdır ki, müəssisənin əsas investisiya resursu məhz onun amortizasiya ayrırmalarıdır [2, s.43].

Amortizasiya siyasətinin təkmilləşdirilməsində həlledici rol hər şeydən əvvəl amortizasiya qanunvericiliyinin əsas fondların qruplarının böyüdülməsi hesabına sadələşdirilməsi oynayır. Əsas fondların dəyərinin qiymətləndirilməsində və amortizasiya normasının müəyyənləşdirilməsində, həmçinin ayrılmış amortizasiyanın istehsalın yenilənməsi məsələsinin həlli baxımından məqsədli istifadə olunmasının təmin olunmasında müəssisələrin müstəqilliyi az əhəmiyyət kəsb etmir. Sürətləndirilmiş amortizasiya sferasının genişləndirilməsi də zəruridir. Əsas fondların keyfiyyətə yenilənməsi məqsədilə xərclərin maliyyələşdirilməsinin yüksəldilməsi və istehsalın texniki-texnoloji səviyyəsinin yüksəldilməsində sürətləndirilmiş amortizasiya metodunun üstünlüyünə, maşın və avadanlıqların istismarının son mərhələsində aşağı amortizasiya ayrırmaları ilə təmir işlərinə yüksək səviyyəli xərclərin kompensasiya olunması imkanları da daxildir.

Bütövlükdə əsas kapitalın sürətləndirilmiş amortizasiyası iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi üçün güclü alətdir və onun köməkliliyi ilə ümumi kapital qoyuluşunun miqyas və strukturunu proqnozlaşdırmaq olar. Ona görə sürətləndirilmiş amortizasiya bütün inkişaf etmiş və etməkdə olan ölkələrdə tətbiq edilir və ümumi investisiyanın 2/3 və ya 3/4 - nü təşkil edir. Amortizasiya prosesinin sürətləndirilməsinin təbii məhdudlaşdırıcısı müəssisənin səmərəli işinin təmin olunmasının zərurliyidir. Müəssisənin reallaşdırdığı məhsula elastik tələbin mövcudluğu şəraitində onun amortizasiyanın artımına adekvat qiymət artımına imkanı mövcud olmur. Ona görə də sürətləndirilmiş amortizasiya metodundan istifadə edilən zaman ayrırmaların məbləği balans mənfəətini aşmamalıdır.

Müasir şəraitdə əksər inkişaf etmiş ölkələrdə amortizasiya ayrırmaları investisiya qoyuluşlarının maliyyələşdirilməsinin əsas mənbəyi hesab olunur. Vergidən azad olunan amortizasiya fonduna illik ayrırmaları əsas fondların aşınmasının və mənəvi köhnəlməsinin illik dərəcələrini üstələyir. Amortizasiya fondunda yığılan pul vəsaiti yalnız investisiya qoyuluşunda istifadə olunur. Sürətli amortizasiyanın silinməsi mexanizmi vasitəsi ilə əsas kapitalın fiziki və mənəvi aşınmasından daha tez dəyər münasibətində təkrar istehsal olunur. Bu halda əsas kapitalın intensiv olaraq geniş təkrar istehsalı baş verir [3, s.124].

Müəssisənin şəxsi vasitələri hesabına investisiyanın genişləndirilməsi onların mülkiyyətinə diferensial vergiqoyma əsasında da mümkündür. Müvafiq yanaşmanın məqsədi əsas fondların strukturunun yaxşılaşdırılmasının stimullaşdırılması ilə bağlıdır.

Respublikamızda həyata keçirilən vergi siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri əlverişli vergi mühitinin yaradılması ilə xarici investorların ölkəyə cəlb olunmasıdır. Bu məsələ ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikası tərəfindən bir sıra beynəlxalq müqavilələr bağlanmışdır. Bu müqavilələr, əsasən, investisiyaların təşviqi və qorunmasını, gəlirlərə və əmlaka görə vergilərə münasibətdə

ikiqat vergitutmanın aradan qaldırılmasını, nəqliyyat daşımalarını və kredit sazişlərini əhatə edir. Əlverişli vergi mühitinin yaradılması məsələsi xarici investorları narahat edən başlıca problemlərdəndir. Xarici investorları vergi güzəşti və imtiyazlarından daha çox öz fəaliyyətlərini uzun müddətə proqnozlaşdırmağa imkan verən vergi sisteminin sabitliyi maraqlandırır.

Xarici investorların ölkə iqtisadiyyatına axınını stimullaşdırmaq, zəngin neft-qaz yataqlarının mənimsənilməsini sürətləndirmək məqsədilə Azərbaycan Respublikası ərazisində hasilatın pay bölgüsü üzrə sazişlər əsasında karbohidrogen yataqlarının mənimsənilməsi fəaliyyətini həyata keçirən xarici şirkətlər üçün müvafiq protokollarla tənzimlənən, Vergi Məcəlləsindən fərqli üstünlüklərə malik olan xüsusi rejimli vergitutma mexanizmi nəzərdə tutulmuşdur. Bu özünü onda göstərir ki, Azərbaycan Respublikası ərazisində karbohidrogen fəaliyyətini həyata keçirən xarici subpodratçı şirkətlər gördükləri iş və xidmətlərə görə əldə etdikləri gəlirdən yalnız 5-8% dərəcəsi ilə ödəniş mənbəyində tutulan mənfəət vergisinin ödəyiciləridirlər və digər vergiləri ödəməkdən azad dirlər. Neft sazişləri üzrə podratçı tərəf sayılan xarici şirkətlərin karbohidrogen fəaliyyətindən əldə etdikləri gəlirləri isə həmin sazişlə müəyyən olunan dərəcələrlə yalnız mənfəət vergisinə cəlb olunmalıdır.

Hasilatın pay bölgüsü üzrə qanun qüvvəsinə malik olan sazişlər çərçivəsində karbohidrogen sahəsində fəaliyyət göstərən şirkətlər üçün "Mənfəət vergisi", "Xarici subpodratçıların vergiyə cəlb olunması haqqında" və "İdxal və ixrac vergiləri haqqında" protokollarla tənzimlənən, Vergi Məcəlləsindən fərqli üstünlüklərə malik olan xarici rejimli vergi sistemi tətbiq olunur [4, s.53].

Ölkəmizdə həyata keçirilən vergi siyasəti yaradılmış, əlverişli vergi mühiti son illərdə xarici vergi ödəyicilərinin sayının artmasına, xarici investorların iqtisadiyyata axınının xeyli güclənməsinə səbəb olmuşdur.

İnvestisiyaların təşviqi və qorunması haqqında sazişlərə görə, hər bir tərəf öz ərazisində digər tərəfin investorlarının investisiyalarına özünün və ya istənilən üçüncü dövlətin investorlarının investisiyalarına yaradılan rejim qədər ədalətli, ona bərabər və ondan az əlverişli olmayan rejim yaradır. Bu müddəalar bir tərəfin aşağıdakılardan irəli gələn öhdəlikləri ilə bağlı istənilən rejimin üstünlük və ya güzəştlərinin digər tərəfin investorlarına aid edilməsi kimi başa düşülür:

- tərəflərin iştirakçıları olduqları və ya ola biləcəkləri əməkdaşlığın və regional əməkdaşlığın digər formalarının investisiya rejiminə təsir edən istənilən mövcud olan və ya gələcəkdə mövcud olacaq gömrük ittifaqı və ya sərbəst ticarət zonası və ya oxşar beynəlxalq sazişlərdə iştirak etmək;
- tamamilə və ya əsasən vergiqoymaya aid olan istənilən beynəlxalq saziş və ya razılaşmada iştirak etmək.

Bunlarla yanaşı, yerli sahibkarların investisiya fəaliyyətinə marağını artırmaq, onlara bu fəaliyyətlə məşğul olmaq üçün müəyyən güzəştlərin edilməsini vacib sayırıq. İlk növbədə, investisiya fəaliyyəti ilə məşğul olan sahibkarlar obyekt istifadəyə verilənə qədər ya vergidən tam azad olmalı və yaxud çox aşağı dərəcədə vergi tətbiq olunmalıdır. Yerli istehsalçıların məhsulları üçün ölkə daxilində əlverişli şərait yaradılmalıdır. Bazar ucuz xarici məhsullardan qorunmalı, yerli sahibkarlara müəyyən güzəştlər edilməlidir. Vəziyyət tədricən düzəldikdən sonra belə güzəştləri aradan qaldırmaq olar.

Ümumiyyətlə, dövlət vergi sistemi vasitəsi ilə investisiya prosesləri arasında əlaqə yaradır, vergi güzəştləri vasitəsi ilə investorları stimullaşdırır. Vergi güzəştləri mexanizmi qoyulan kapitalla nisbətən alınan gəlirdən verginin tutulmamağını təmin edir. Bu normalar sahələr üzrə fərqlənir və qabaqcıl sahələrdə maksimal səviyyədə olur. Beləliklə, investisiyaların strukturu progressiv olduqca vergi azalır. Bu iqtisadi mexanizm vasitəsi ilə investisiya prosesinin məsrəfləri azaldılır, qoyulan kapitalın gəlirlilik səviyyəsi artırılır. Eyni zamanda vergilərin azalması hesabına kapital qoyuluşlarının mənbələri də artır. Belə sistem investorları aktiv olmağa stimullaşdırır, investisiya fəaliyyətinə qoşulmayan müəssisələrin isə gəlirdən tutulan vergiləri yüksək olduğuna görə onların rəqabət qabiliyyəti aşağı düşür.

Elmi yeniliyi: məqalədə müəssisənin investisiya aktivliyinin yüksəldilməsinin zəruriliyi qeyd edilmiş, respublikamızda vergi sisteminin tətbiqinin müəssisələrin investisiya aktivliyinin stimullaşdırılması istiqamətində mühüm vəzifə kimi qarşıya qoyulduğu qeyd olunmuşdur.

Tətbiqi əhəmiyyəti: məqalədə investisiya aktivliyinin yüksəldilməsində vergi sisteminin rolu ilə bağlı irəli sürülən təklif və tövsiyələr müəssisələrin investisiya cəlbədıciliyini artırır və bu da irimiqyaslı investisiyaların yönəldilməsinə şərait yaradar.

ƏDƏBİYYAT

1. Kuşlin V.İ. Bazar iqtisadiyyatının dövlət tənzimlənməsi (Rus dilindən tərcümə). Bakı: İqtisad Universiteti, 2008, 943 s.
2. Əzizova G.A. Dövlətin investisiya-innovasiya siyasəti. Bakı: İqtisad Universiteti, 2012, 212 s.
3. Xodov L.Q. Vergilər və iqtisadiyyatın vergi tənzimlənməsi (Rus dilindən tərcümə). Bakı: İqtisad Universiteti, 2008, 291 s.
4. Əliyev Q. İnvestisiyanın maliyyələşdirilməsi və kreditləşdirilməsi. Bakı: İqtisad Universiteti, 2008, 293 s.

РЕЗЮМЕ

РОЛЬ НАЛОГОВОЙ СИСТЕМЫ В ПОВЫШЕНИИ ИНВЕСТИЦИОННОЙ АКТИВНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Тагиева А.В.

Ключевые слова: инвестиции, налоговая система, амортизация, государственное регулирование, предприятие, кредит, производство

Создание благоприятной налоговой среды для привлечения инвестиций в производство является одним из направлений налоговой политики республики. Необходимо совершенствование налоговой системы Азербайджанской Республики, создание ее единой нормативно-правовой базы, проведение целенаправленных реформ по стимулированию инвестиционной активности предприятий.

SUMMARY

THE ROLE OF TAX SYSTEM IN THE INCREASE OF ENTERPRISE INVESTMENT ACTIVITY

Taghiyeva A.V.

Key words: investment, tax system, amortization, state adjustment, enterprise, credit, production

Establishing the effective tax conditions for implication of investment in the enterprises is one of the priority ways of tax policy held in the republic. It is to improve tax system in Azerbaijan Republic, creation of its unit normative-juridical base, realization of purposeful reforms for stimulation of investing activity of enterprise.

Daxilolma tarixi:	İlkin variant	17.03.2017
	Son variant	19.03.2018